

CJELOŽIVOTNO UČENJE I PODUZETNIŠTVO

Nikša Alfirević

Ekonomski fakultet Split i Centar znanstvene izvrsnosti za školsku efektivnost i menadžment,

Kontakt adresa elektroničke pošte: nalf@efst.hr

1. Razvoj poduzetničke kompetencije u cjeloživotnom učenju

Prema *Preporuci Europskog parlamenta i vijeća o ključnim kompetencijama u cjeloživotnom učenju (Recommendation of the European Parliament and the Council on key competences for lifelong learning)* iz 2006. godine¹, zemlje članice bi trebale usmjeravati svoje obrazovne politike cjeloživotnog učenja prema ostvarivanju osam ključnih kompetencija. One se odnose i na mlade ljude, kao i na odrasle te se tumače kroz ciljeve razvoja specifičnih znanja, praćenih odgovarajućim vještinama i stavovima. Njihov bi razvoj trebao osigurati višu razinu fleksibilnosti europske radne snage te doprinijeti boljim mogućnostima Europljana za postizanje gospodarskog i društvenog uspjeha u promjenjivom okruženju. Navedeno je posebno vidljivo u području *transverzalnih kompetencija*, koje se odnosi na: *učenje kako učiti, inicijativnost i poduzetnost te kulturnu svijest i njeno izražavanje*².

Inicijativnost i poduzetnost se, nadalje, određuju u smislu ostvarivanja ideja, definiranja ciljeva i aktivnosti usmjerenih prema njihovom ostvarivanju, putem osmišljavanja i provedbe odgovarajućih planova³. Poduzetnička kompetencija nije samo relevantna za buduće vlasnike novih poduzeća, već i za sve one, koji žele potaknuti promjene u svom gospodarskom i društvenom okruženju⁴.

Posebna znanja, vještine i stavovi, koji čine ovu kompetenciju, opisani su tablicom u nastavku⁵. Pojedinci, koji ih posjeduju, stvorit će vrijednost za sebe, ali i za svoje zajednice te

¹ http://europa.eu/legislation_summaries/education_training_youth/lifelong_learning/c11090_en.htm (pregledano 22. svibnja 2015.)

² Council Resolution on a renewed European agenda for adult learning, http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.C_.2011.372.01.0001.01.ENG (pregledano 22. svibnja 2015.)

³ Key competences for lifelong learning, op. cit.

⁴ Sense of Initiative and Entrepreneurship, <https://www.youthpass.eu/en/youthpass/for/youth-initiatives/learn/information/kcinitiative/> (pregledano 22. svibnja 2015.)

⁵ Pavkov, M.; Alfirevic, N.: Međunarodni andragoški simpozij „Ključne kompetencije i učenje odraslih“, Agencija za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih, Zagreb, 2013, str. 32.

društvo u cjelini – preuzimanjem inicijative i odgovornosti za postizanje željenih ekonomskih i društvenih rezultata.

Tablica 1. Inicijativnost i poduzetnost

Znanja	Vještine	Stavovi
Saznanje o raspoloživim mogućnostima kako bi se prepoznale one koje odgovaraju vlastitim osobnim, profesionalnim i/ili poslovnim aktivnostima.	Vještine planiranja, organiziranja, analiziranja, komuniciranja, obavljanja, izvješćivanja, ocjenjivanja i bilježenja. Vještine stvaranja projekata i njihove provedbe. Sposobnost kooperativnoga rada i fleksibilnosti u sklopu tima. Sposobnost prepoznavanja vlastitih prednosti i slabosti. Sposobnost proaktivnog djelovanja i pozitivno reagiranje na promjene. Sposobnost procjenjivanja i preuzimanja rizika kada je to opravdano.	Sklonost inicijativi. Pozitivno stajalište prema promjenama i inovacijama. Spremnost prepoznavanja područja na kojima se može pokazati čitava lepeza poduzetničkih vještina – npr. kod kuće, na poslu i u zajednici.

Izvor: Pavkov, M.; Alfirevic, N.: Međunarodni andragoški simpozij „Ključne kompetencije i učenje odraslih“, Agencija za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih, Zagreb, 2013, str. 32.

2. Obrazovne politike, ishodi i dobra praksa cjeloživotnog obrazovanja u poduzetništvu

Cjeloživotno obrazovanje u poduzetništvu se može interpretirati na nekoliko razina značenja, pri čemu je njegov najšire definirani cilj pružanje informacija o *poduzetništvu*, njegovom društvenom značenju i (mogućim) poduzetničkim karijerama. Nešto fokusiraniji pristup ovoj problematici odnosi se na razinu razvoja poduzetničkih rješenja za probleme u osobnom i profesionalnom životu polaznika obrazovnih programa. U najužem smislu, može se govoriti o simulaciji konkretnih poduzetničkih aktivnosti, kako bi se unaprijedilo otvaranje novih (start-up) poduzeća⁶. Pružatelji obrazovnih usluga se, pritom, uglavnom nalaze među postojećim školama, visokim školama, sveučilištima i ostalim obrazovnim ustanovama, uključenim u

⁶ Oberman Peterka, S.: Poduzetničko obrazovanje (Policy osvrt), CEPOR, Zagreb http://www.cepor.hr/Poduzetnicko_obrazovanje_policy%20brief_CEPOR_final.pdf (pregledano 22. svibnja 2015.)

ekonomsko obrazovanje. Međutim, to mogu biti i druge institucije, koje nemaju veze s tradicionalnim prostorima formalnog učenja, s obzirom da se poduzetnička rješenja traže i kreiraju za vrijeme čitavog života pojedinca, i to u vrlo raznolikim situacijama.

Primjerice, Kathy Giusti, bivša menadžerica u velikoj farmaceutskoj kompaniji, u dobi od 37 godina, suočila se sa potencijalno smrtnom bolešću, na koju je odgovorila korištenjem svojih osobne mreže poznanstava i prijateljstava. Njezin se cilj odnosio na razvoj poduhvata društvenog poduzetništva, kako bi se pronašao lijek. Njezin je poduzetnički duh doveo do stvaranja šest prihvaćenih lijekova za rijetku vrstu kancerogene bolesti mijeloma, od koje je patila. U tom je procesu pomogla sebi (i sada je u dobi od 57 godina), ali i drugim oboljelima od mijeloma, stvarajući Fondacija za istraživanje multiplih mijeloma i Istraživački konzorcij za multiplog mijeloma, koji su prikupili više od 250 milijuna dolara za ostvarenje svoje misije⁷.

Kathy, kao i drugi, poduzetnički orijentirani vođe, bila je sposobna promijeniti svijet⁸, a od poduzetničkog se obrazovanja očekuje da stvori znanje i inspiraciju, potrebne da bi se takvi vođe uopće pojavili. Naravno, teško je odgovoriti na pitanje kakav bi to trebao biti obrazovni proces, pa da dovede do pojave ovako uspješnih obrazovnih ishoda.

Ipak, čini se da postoji opće slaganje o potrebi uključivanja tema iz poduzetništva u obrazovni proces, i to na svim razinama obrazovanja, uključivši i cjeloživotno obrazovanja, umjesto da se one tretiraju kao dodatni i neobavezni sadržaj. Također bi trebalo mijenjati i obrazovne metode, stavljajući naglasak na realističnost obrazovnog iskustva i interaktivnost komunikacije s nastavnikom, shvaćenim kao pomagačem. Nadalje, učenje se sve više odvija izvan učionice, u različitim „realnim“ okruženjima, uključivši poduzeća, udruge, itd⁹. Ishodi opisanog pristupa cjeloživotnom obrazovanju se formiraju na više razina – pojedinačnoj i institucionalnoj. Dok pojedinci razvijaju znanja, vještine i stavove, koji ih vode do boljih mogućnosti u promjenjivom gospodarskom i društvenom okruženju, institucije cjeloživotnog

⁷ http://en.wikipedia.org/wiki/Kathy_Giusti (pregledano 22. svibnja 2015.)

⁸ Elkington, E.; Hartigan. P.: The Power of Unreasonable People: How Social Entrepreneurs Create Markets That Change the World, Harvard Business School Press, Boston, 2008

⁹ Building Entrepreneurial Mindsets and Skills in the EU, http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/regional-sme-policies/documents/no.1_entrepreneurial_mindsets_en.pdf (pregledano 22. svibnja 2015.)

obrazovanja se i same mijenjaju. Na obe razine, opisane bi promjene trebale djelovati kao poticaj za transformaciju u širem gospodarskom i društvenom kontekstu¹⁰.

Postoji veći broj slučajeva dobre prakse u cjeloživotnom obrazovanju u poduzetništvu u EU, a koji se spominju u izvješću Europske komisije¹¹. U njih je uvršten slučaj *Centra za poduzetničko učenje jugoistočne Europe (South East European Centre for Entrepreneurial Learning - SEECEL)*. Ovu su instituciju osnovali Ministarstvo poduzetništvo i obrta RH te Hrvatska gospodarska komora, a smještena je u Zagrebu¹². Koristeći kompetencijski pristup cjeloživotnom obrazovanju u poduzetništvu, SEECEL je razvio odgovarajuće ishode učenja za sve obrazovne razine¹³, kao i odgovarajuće nastavne materijale i metodologije, uključivši alate i pristupe za obuku nastavnika/ica. Kao drugi primjer dobre prakse, može se izdvojiti *Agencija za strukovno i obrazovanje odraslih (ASOO)*, koja provodi projekt „virtualnih“ vježbeničkih tvrtki, osnovanih u okviru strukovnih škola. U ovim virtualnim poduzećima, učenici razvijaju praktičnu poduzetničku kompetenciju i uče kako rješavati probleme u stvarnom svijetu¹⁴. Na razini razvoja obrazovnih programa i njihove provedbe, hrvatski konzorcij E4E (*Nacionalna koordinacija sustava obrazovanja za poduzetništvo*), koja se sastoji od pojedinih organizacija iz javnog i privatnog sektora, također promovira poduzetništvo kao ključnu kompetenciju na svim razinama obrazovnog sustava¹⁵.

3. Stanje i perspektive u području poduzetničkog obrazovanja u Hrvatskoj

Iako se u hrvatskom poduzetničkom obrazovanju mogu izdvojiti i primjeri dobre prakse, ono i dalje ima niz značajnih nedostataka. Prije svega, treba upozoriti na izrazito nisku opću stopu sudjelovanja u cjeloživotnom obrazovanju u Hrvatskoj, koja je, u 2010. godini, iznosila samo 2,3%. To je značajno niži iznos u odnosu na druge članice EU, kao i u odnosi na ciljnu

¹⁰ Entrepreneurship Education: A road to success, <http://www.seecel.hr/UserDocImages/Documents/Final%20report-EE-a%20road%20to%20success-final.pdf> (pregledano 22. svibnja 2015.)

¹¹ Case Studies Entrepreneurship Education: A road to success – Final, <http://www.seecel.hr/UserDocImages/Documents/Case%20studies-EE-a%20road%20to%20success-final.pdf> (pregledano 22. svibnja 2015.)

¹² <http://www.seecel.hr/about-us> (pregledano 22. svibnja 2015.)

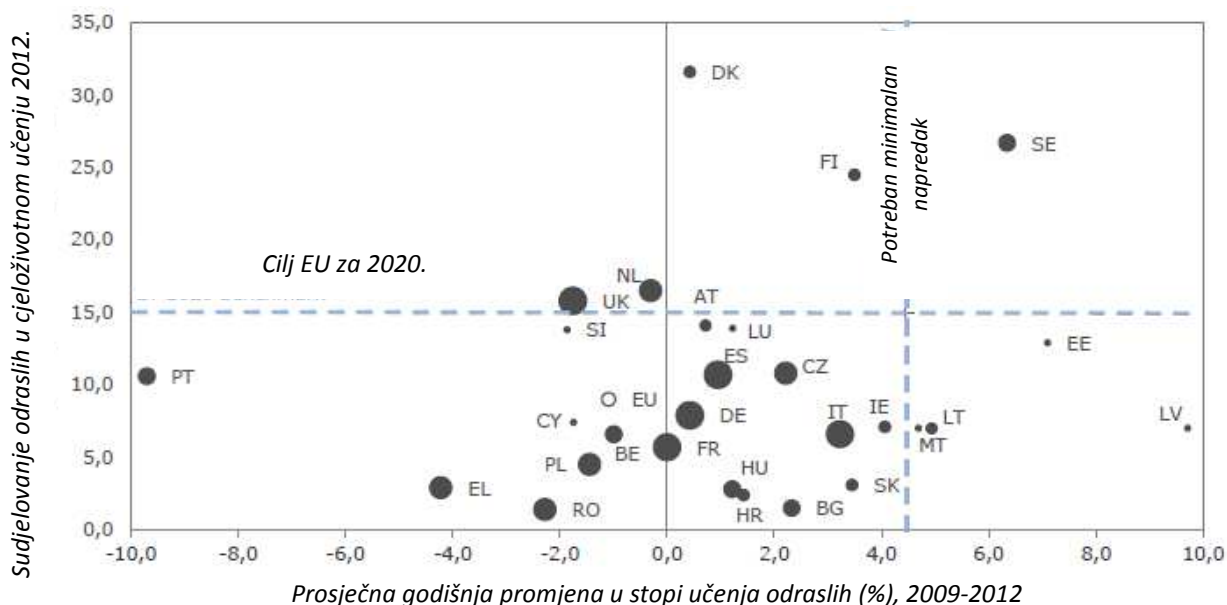
¹³ Entrepreneurial learning – Learning outcomes, <http://www.seecel.hr/UserDocImages/SEECEL%20-%20Memento%20-%20web.pdf> (pregledano 22. svibnja 2015.)

¹⁴ <http://www.asoo.hr/suvt/default.aspx?id=121> (pregledano 22. svibnja 2015.)

¹⁵ <http://www.e4e.hr/?lng=en> (pregledano 22. svibnja 2015.)

vrijednost u EU, predviđenu za 2020. godinu¹⁶. Ova činjenica, koju ilustrira sljedeća slika, posebno je zabrinjavajuća u kontekstu radnog dokumenta Europske komisije¹⁷, koji upozorava na neusklađenost ponude i potražnje za vještinama radne snage, kao i na slabosti u relevantnosti te kvaliteti obrazovanja te njegovo nedovoljno financiranje. Sve su to čimbenici koji bi mogli djelovati i na daljnji gospodarski razvoj.

Slika 1. Sudjelovanje u cjeloživotnom učenju u EU (u % za zemlje članice)

Izvor: Education and Training Monitor 2013, http://ec.europa.eu/education/library/publications/monitor13_en.pdf, str. 67 (pregledano 22. svibnja 2015.)

Poseban problem, pak, predstavlja raspoloživi iznos javnih sredstava po polazniku (mjereno u EUR i prilagođen razinama cijena u zemljama EU 25), a koji se, u periodu od 2008. do 2010. godine, smanjio za 3,8% u osnovnom i nižem srednjem, 8,5% u srednjem i 1,3% u visokom obrazovanju¹⁸.

¹⁶ http://europa.eu/legislation_summaries/education_training_youth/general_framework/ef0016_en.htm (pregledano 22. svibnja 2015.)

¹⁷ Country Report Croatia 2015 Including an In-Depth Review on the prevention and correction of macroeconomic imbalances (COM 2015 85 final), http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/csr2015/cr2015_croatia_en.pdf, p. 88

¹⁸ Education and Training Monitor 2013, op. cit.

Za specifično područje obrazovanja u poduzetništvu, izrađena je preliminarna procjena¹⁹, i to na temelju podataka projekta globalnog praćenja poduzetništva (Global Entrepreneurship Monitor - GEM), koji u svom posebnom izvješću o obrazovanju i obuci u poduzetništvu za 2010. godinu²⁰. Navedene su godine hrvatski poduzetnici bili tek djelomično zadovoljni s podrškom, koju su mogli dobiti od privatnih i javnih pružatelja obrazovnih usluga (uz ocjenu 3,2 na petostupanjskoj skali), dok su, istovremeno, iskazivali i visoku razinu obrazovnih potreba (ocjena 4,2). Mnogi su poduzetnici koristili neformalne izvore poduzetničkog obrazovanja (uključivši i internetske sadržaje), koje su, s obzirom na intenzitet korištenja, slijedili programi, što ih nude hrvatske institucije visokog obrazovanja. Međutim, stopa konverzije polaznika, uključenih u sve vrste poduzetničkog obrazovanja, u aktivne poduzetnike, bila je relativno niska (42,8%), što ukazuje na relativno nisku učinkovitost ovih obrazovnih aktivnosti. Navedeno nije specifično hrvatski problem, s obzirom da se slična situacija mogla identificirati i u Čileu, Mađarskoj, Latviji, itd.

Prikazani značaj institucija visokog obrazovanja u poduzetničkom obrazovanju može se povezati s konceptom *poduzetnog sveučilišta (entrepreneurial university)*, koje aktivno sudjeluje u gospodarskom i društvenom razvoju, primjenjujući raspoloživo znanje i poduzetničku orijentacije (iskazanu kroz proaktivnost, inovativnost, preuzimanje rizika, prihvaćanje i upravljanje promjenama, itd.)²¹. Mnoga su hrvatska visoka učilišta već uvela programe formalnog obrazovanja u području poduzetništva²², a od njih se, kao primjer dobre

¹⁹ Alfirevic, N.; Krneta, M.; Hell, M.: Empirijsko istraživanje obrazovnih potreba i cjeloživotnog obrazovanja za poduzetništvo hrvatskih poduzetnika početnika, Andragogical profession and competences of experts in adult education - Book of Proceedings of the 5th International Conference (Murter, 9-10 June, 2011), ASOO, Zagreb, 2011, str. 10-28.

²⁰ GEM Special Report on Education and Training, <http://www.babson.edu/Academics/centers/blank-center/global-research/gem/Documents/gem-2010-special-report-education-training.pdf> (pregledano 22. svibnja 2015.)

²¹ Oberman Peterka, S.; Salihovic, V.: What is entrepreneurial university and why we need it?, Economy of eastern Croatia yesterday, today, tomorrow, 2012, god. 1, str. 98-107, <http://www.efos.unios.hr/repec/osi/eecytt/PDF/EconomyofeasternCroatianyesterdaytodaytomorrow01/eecytt0111.pdf> (pregledano 22. svibnja 2015.)

²² Pfeifer, S.; Jeger, M.: Assessing Entrepreneurship Education Programmes in Croatian Higher Education Area, in: Szabo, Z. K.; Szabo, A. (Eds.): Comparative Study on Entrepreneurship Education - National Case Studies, 2009, http://www.researchgate.net/profile/Sanja_Pfeifer/publication/228400670_Assessing_Entrepreneurship_Education_Programmes_in_Croatian_Higher_Education_Area/links/004635321f9c2a9e96000000.pdf?origin=publication_detail (pregledano 22. svibnja 2015.)

prakse²³, može izdvojiti *Međunarodni centar za poduzetničke studije (International Centre for Entrepreneurial Studies - ICES)*²⁴ Ekonomskog fakulteta Sveučilišta Josipa Juraja Strossmayera. Radi se i o nositelju naziva UNESCO-ve katedre za poduzetničko obrazovanje, i to od 2008. godine²⁵.

Na žalost, već naglašeni nesrazmjer (između potrebnih i ponuđenih) vještina na hrvatskom tržištu rada pokazuje da individualne inicijative (tj. primjeri dobre prakse) nisu djelovale na širu harmonizaciju formalnih obrazovnih programa i zahtjeva tržišta rada. Ovaj se rezultat, pak, očekuje od uvođenja *Hrvatskog kvalifikacijskog okvira (HKO)*²⁶. U navedenom kontekstu treba promatrati i rezultate nedavnog poziva za projektne prijedloge, sufinancirane iz Europskog socijalnog fonda, a čiji su rezultat 30 projektnih prijedloga za unapređenje programa visokog obrazovanja, zasnovanih na primjeni HKO-a²⁷.

4. Umjesto zaključka: Neki pokretači obrazovne reforme i poduzetničkog obrazovanja u Hrvatskoj

Ključna inicijativa obrazovne politike u Hrvatskoj je reforma školskih obrazovnih programa, koja bi trebala završiti do kraja 2015. godine, a s eksperimentalnom primjenom u školskoj godini 2016/2017 te potpunom primjenom od 2017/2018²⁸. Ovo je, ujedno, i značajna prigodna za (re)dizajniranje te primjenu modularnih programa za poduzetništvo, i to na svim razinama obrazovnog sustava. Dodatni ciljevi reforme bi se trebali odnositi na razvoj inicijativnosti i poduzetnosti (te ostale ključne kompetencije), korištenjem aktivnog učenja i fleksibilnih prijelaznih puteva iz strukovnog prema visokom obrazovanju. Navedene su preporuke već iskazane u Strategiji obrazovanja, znanosti i tehnologije, donesene krajem 2014. godine²⁹.

²³ Oberman Peterka, S.; Alpeza, M.: Koncept poduzetničkog obrazovanja – primjer međunarodnog centra za poduzetničke studije sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku, *Ekonomski vjesnik*, 26 (1), 2013, str. 93-104.

²⁴ <http://www.ices.hr/en/> (pregledano 22. svibnja 2015.)

²⁵ <http://www.unesco.org/en/university-twinning-and-networking/access-by-region/europe-and-north-america/croatia/unesco-chair-in-entrepreneurship-education-801/> (pregledano 22. svibnja 2015.)

²⁶ <http://www.kvalifikacije.hr> (pregledano 22. svibnja 2015.)

²⁷ <http://www.asoo.hr/defco/default.aspx?id=154> (pregledano 22. svibnja 2015.)

²⁸ <http://www.cedefop.europa.eu/en/news-and-press/news/croatia-comprehensive-curricular-reform-its-way> (pregledano 22. svibnja 2015.)

²⁹ <http://www.cedefop.europa.eu/de/news-and-press/news/croatia-drafting-strategy-education-science-and-technology;>

U ovom će se procesu kao nužnost nametnuti suradnja niza institucija, uključivši i *Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta* te *Agenciju za strukovno i obrazovanje odraslih*, kao i pružatelje obrazovnih usluga za poduzetništvo – kako iz privatnog, tako i javnog sektora. Napori za koordiniranjem njihovog djelovanja trebaju se usmjeriti prema uklanjanju već opisanih slabosti sustava, i to na najbrži mogući način, kao što je preporučio i radni dokument osoblja Europske komisije³⁰.

I visoka se učilišta moraju uključiti u navedeni proces, kreiranjem modularnih programa cjeloživotnog učenja, kojima bi se umanjile neusklađenosti traženih i raspoloživih vještina. U tom smislu, može se kazati da u hrvatskoj akademskoj zajednici postoji značajna količina „dobre volje“ za realizaciju takvog cilja. Naime, u tijeku je inicijativa postakademskog zapošljavanja i stjecanja upravljačkih sposobnosti, koju su nedavno pokrenula dva najveća hrvatska sveučilišta – Sveučilište u Zagrebu i Sveučilište u Splitu, kao stratešku inicijativu rektora, prof. Damira Borasa i prof. Šimuna Anđelinovića.

Tako ohrabrujući razvoj događaja treba koristiti kao dodatni poticaj za promjene cijelog obrazovnog sustava, usmjerene prema unapređenju poduzetničke kompetencije i doprinosu gospodarskom oporavku, nakon dugih osam godina ekonomske krize.

<https://www.azvo.hr/images/stories/prilozi/Strategija%20obrazovanja%20znanosti%20i%20tehnologije%20Republike%20Hrvatske.docx> (pregledano 22. svibnja 2015.)

³⁰ Country Report Croatia 2015, op. cit.